

RÁCZ LAJOS

Paraszsors 1945–1947

Részletek

(Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket készítette: Vida István)

Rácz Lajos baloldali kisgazdapárti politikus, a párt egykori alelnöke és Politikai Bizottságának tagja egyidős századunkkal: 1900. október 7-én született Endrődön egy cselédalakásban. Szülei két évre Amerikába mentek, s az ott összegyűjtött pénzen 1910-ben itthon 7 hold földet vettek, rajta egy tanyával. Négy elemiit végzett, abból kettőt tanyasi iskolában. Édesapja 1915-ben elesett az első világháborúban. 1918. február 1-én őt is behívták katonának, de 9 hónap múlva leszerelték. Még ez évben megnősült. Házasságából 3 gyermek született. Felesége 1931-ben vesebajban meghalt; 1947-ben újra nősült. Szülei földjén gazdálkodott, abból tartotta el – szerényen – családját. 1935-ben a korabeli Magyarországon szinte egyedülálló módon földművestársaival (15 család) bérbe vették báró Huszár László 1200 holdas birtokát, majd 3 év múlva – 63-an összefogva – előnyös állami kölcsönrel (3%-os kamattal, 25 éves törlesztéssel) megvették azt és felparcellázták. Mindenki egyénileg gazdálkodott, de közösen vettek gépeket, s közösen láttak hozzá a szikes föld megjavításához. A családok között is szoros baráti kapcsolat alakult ki.

Rácz Lajos érdeklődése a világ dolgai: a politika, az irodalom és az olvasás iránt rövid katonáskodása idején kezdődött. 1919. január 1-én belépett a helyi olvasókörbe, amelynek egy év múlva jegyzője, később egyik szellemi vezetője lett. Sokat forgatta a könyveket. Egy időben ő volt az, aki felolvasta az újságot s az érdekesebb műveket a betűket nem ismerő társai előtt. A tanyasi olvasókör kapcsolatot tartott fenn az endrődi szociáldemokrata pártszervezet vezetőivel, akiktől baloldali szellemű, akkor tiltott könyveket kaptak. Az érintkezés és együttműködés az SzDP vidéki szervezkedését korlátozó Bethlen–Peyer-paktum után sem szakadt meg. Összeköttetésben álltak Hunya Istvánnal, az illegális KMP tagjával, a Földmunkás Szövetség egyik vezetőjével is, amíg Magyarországon tartózkodott.

A szociáldemokrata munkásmozgalom és olvasmányai nagy hatást gyakoroltak rá. Már a 20-as években felismerte, hogy a két dolgozó osztály, az ipari munkásság, valamint a kis- és középparasztág egymásra van utalva, csak együtt változtathatnak a fennálló viszonyokon és saját helyzetükön. Arra is rájött, hogy a parasztságnak szervezkednie kell, radikális parasztpártot kell létrehoznia, amely a munkásszervezetekkel együtt vállalja a harcot a szegény- és kisparasztság követeléseinek megvalósításáért, melyek közül ő a legfontosabbnak a nagybirtokrendszer gyökeres felszámolását, az általános és titkos választójog bevezetését és a köztársaság kikiáltását tartotta. Belátta azonban, hogy a radikális parasztpárt megteremtésének – a 20-as évek végén a 30-as évek elején – még nem voltak meg a feltételei, a szegény- és kisparasztságot még nem lehetett önálló politikai szervezetbe tömöríteni. „A radikális parasztság szervezése nagyon nehéz feladat volt – írja Rácz Lajos emlékiratában. – Százszor vissza kellett lépni és mindig meggyőző példamutatással előresegíteni, mert a kisebbségi érzés mindig visszahúzta őket. Csak felfelé kapaszkodtak, és lefelé rúgtak küzdelmükben.” (20. old.) Paraszti radikalizmusa – mely visszatartotta attól, hogy belépjen a régi Nagyatádi-féle Kisgazdapártba, vagy az 1930-ban induló Független Kisgazdapártba – vitte őt Bajcsy-Zsilinszky Endre táborába. Vaszkó Mihály, barátja és földművestársa mutatta be őt Bajcsy-Zsilinszkynek, s az ő hatására lépett be 1934-ben a Nemzeti Radikális Pártba. A párt programjáról később így vélekedett: „A programot többször is átolvastam. Nemesnek, de a földkérdésben már kevésnek éreztem.” (70. old.) Az 1935-ös választások napján 11 társával együtt letartóztatták, és ujjlenyomatot vettek tőlük azzal az indokkal, hogy „közvetlen veszélyt” jelentenek a fennálló társadalmi rendre. 1936-ban, amikor a Kisgazdapárt és

a Nemzeti Radikális Párt fuzionált, Rácz Lajos is átkerült az ellenzéki parasztpártba, de továbbra is Bajcsy-Zsilinszky környezetéhez tartozott. Az 1939-es országgyűlési választásokon a tarpai választókerületben mellette korteskedett, s később is többször találkoztak.

A Kisgazdapártban Rácz Lajos Bajcsy-Zsilinszky Endre mellett Tildy Zoltánhoz, Dobi Istvánhoz és a párt baloldali parasztleveleivel került a legközelebb. Tildyt rendkívül nagyra becsülte, s mindvégig kitartott mellette. „Nagyon művelt, a népet szerető s annak minden problémáját ismerő ember volt – írja róla emlékirataiban. – Gondolatait egészét magamévá tudtam tenni... Csodálatos tisztelettel, érdek nélküli híve maradtam élete végéig. Mindig bántott életének kegyetlen tragédiája.” (73. old.) 1941-ben a Kisgazdapárt országos vezetőségének, az ún. nagyválasztmánynak lett tagja, de a háború alatt inkább a helyi politikában játszott szerepet. A német megszállást követő napon, 1944. március 20-án a magyar csendőrség baloldali politikai magatartása miatt letartóztatta, és Nagykanizsára internálta, ahonnan augusztus végén a Lakatos-kormány engedte el.

A felszabadulás után Rácz Lajos életében is új szakasz kezdődött. 1944. december 19-én Gyomán közfelkiáltással az Ideiglenes Nemzetgyűlés képviselőjévé választották. 1945 őszén a nemzetgyűlési választásokon kisgazdapárti programmal ismét bekerült a parlamentbe, s mandátumát 1949 elejéig megtartotta. A pártban mindvégig a balszárnyhoz tartozott; elsősorban Dobi Istvánnal és környezetével tartott kapcsolatot, de nem állt rossz viszonyban a párt centrumának vezetőivel, Nagy Ferencel és Kovács Bélával sem. Az ún. haladó értelmiségiekkel is szót tudott érteni. A népfrontpolitika és a munkáspártokkal való együttműködés híve volt, a pártok egyenjogúsága és kölcsönös megbecsülése alapján komolyan vette a munkás-paraszt szövetség gondolatát, amelynek megvalósulásától a dolgozó parasztság megbecsülését, életszínvonalának emelkedését, jogainak bővülését várta. Társadalmi-politikai ideálját ugyanúgy a paraszti-kispolgári demokrácia képezte, mint Nagy Ferencéét, azzal a különbséggel, hogy azt – politikai berendezkedését tekintve – baloldalibbnak, a szocializmus felé kevésbé lezártnak képzelte el. Volt benne megértés a munkáspártok magatartása, politikájáért, bár a kommunista párt politikai módszereivel egy idő után nem rokonszenvezett.

Mint a balszárny egyik képviselője, a Kisgazdapártban fontos funkciókat töltött be. 1945 augusztusában beválasztották az Intézőbizottságba, 1946-ban tagja lett az FKP legmagasabb irányító testületének, a Politikai Bizottságnak; 1947 februárjában a párt főtítkárat – Kovács Bélát – helyettesítő négy politikus egyike; 1947 júniusában – Nagy Ferenc és Varga Béla távozása után – Implom Ferenc mellé főtítkárhelyettesnek nevezték ki. A Kisgazdapárti jobboldal, az ún. „alkotmányvédők” azonban Dobihoz fűződő viszonya, baloldali magatartása miatt éles támadásokat indítottak ellene, ezért június 15-én lemondott tisztségéről és PB tagságáról. Az 1947. szeptemberi nagyválasztmányon, amely a választások után nagy viharok közepette zajlott le, ismét visszakerült a PB-be, sőt 1948 áprilisában – a baloldal hatalomátvételének jeleként – másokkal együtt a párt egyik alelnökévé választották.

A két munkáspárt egyesülése és a Magyar Dolgozók Pártja megalakulása után a szocializmus állami és politikai rendszerének kiépülése meggyorsult, a Függetlenségi Frontot átszervezték, a korábbi koalíciós partnerek – így a Kisgazdapárt – tevékenységét korlátozták. Napirendre került – az államosításokkal párhuzamosan – az egyéni gazdálkodás felszámolása, ill. a mezőgazdaság kollektívizálása. Rácz Lajos fokozatosan elkedvetlenedik. Miután kiderült, hogy az MDP akkori vezetése a mezőgazdaság átszervezésében nem számít a Kisgazdapátra, ill. a befolyása alatt álló parasztoakra, 1949. február 1-én lemond mandátumáról, PB tagságáról és egyéb funkcióiról, s hazamegy gazdálkodni. Megélhetési nehézségek miatt azonban 1951-ben felajánlotta földjét (13 hold) az államnak, s munkát vállalt egy közeli állami gazdaságban. Egy év múlva a Talajjavító Vállalatnál helyezkedett el, ahol előbb kitzűző, majd hosszú évekig művezetőként dolgozott. 1968. december 31-én ment nyugdíjba.

Visszavonulása után semmilyen politikai tevékenységet nem folytatott, ennek ellenére az ötvenes évek elején két hétre letartóztatták. 1956-ban sem vállalt szerepet. 1968 áprilisában – Ortutay Gyula kezdeményezésére – egy ciklusra a Hazafias Népfront Országos Tanácsának tagja lett.

1970 áprilisában megkapta a Munka Érdemrend ezüst fokozatát. Ma Gyomán él.¹

*

Rácz Lajos 1973-ban írta emlékiratait az Orosházi Múzeum kezdeményezésére. 1978-ban első díjat nyert vele a Néprajzi Múzeum pályázatán. A kézirat felszabadulás utáni évekről szóló fejezetéből válogattuk ki azokat az alant közlendő szemelvényeket, amelyek közérdeklődésre tarthatnak számot. A Független Kisgazdapárt 1944. december 20-án, az Ideiglenes Nemzetgyűlés megnyitásának előestéjén, Debrecenben tartott képviselői értekezletéről nem maradt fenn írott forrás. Rácz Lajos beszámolója az egyike azon keveseknek, amelyek rendelkezésre állnak. A köztársaság 1946. február 1-i kikiáltásáról ugyan már sokat írtak, de Rácz Lajos előadásában a történetek olyan színesen, érdekesen elevenednek meg, hogy már csak ezért is érdemes közzétenni, nem is szólva arról, hogy számos részlet – főként a Kisgazdapárton belüli viták – kevésbé ismertek. Hogy a Kisgazdapárt balszárnyának zászlóbontása 1946 márciusában nem sikerült, ez tudott volt. De az ok, hogy miért nem sikerült, az eddig nem derült ki. Most Rácz Lajos fellebbenti a fátylat erről a titokról. (Meg kell jegyezni, hogy Rácz Lajos határozottan tagadja azt is, hogy tudott volna a baloldali kisgazdák 1946. március 7-én, a Szabad Népből megjelent nyilatkozatáról, s ezt ő aláírta volna.²) A második balatonkenesei értekezlet

¹ Források: *Rácz Lajos: Parasztsors századunk fényében. Kézirat [Gyoma, 1973],* valamint Rácz Lajos 1980. febr. 14, febr. 26-i, 1981. júl. 10-i és szept. 11-i levelei. – Ezek, valamint az alább idézett, tőle származó levelek birtokomban vannak.

² Rácz Lajos szóban és írásban többször megerősítette, hogy a baloldali kisgazdák nyilatkozata – aláírásával – az ő tudta nélkül jelent meg. Egyik legutóbbi levelében (1981. szept. 11.) ezzel kapcsolatban ismét legszögezte: „A Nyilatkozat: én csak annyit jegyeztem meg (mindenki felé), hogy én azt nem írtam alá, mert ez esetben nem akasztottam volna meg [a baloldal zászlóbontását – V. I.]. Úgy érzem, hogy ezt már Nagy Ferenc is így tudta, és így jött oda hozzám a parlamentben megköszönni azt. Én úgy sejttem, hogy a bukás után Ortutayék megjődtek, és elrohantak Tildy elnökhöz, és ott bevallották a hibát – hogy ti. én nem tudtam az ügyről... [Tildy] a pártvezetés bevonásával hatalmi szóval elrendelte a lapok felé a hallgatást az ügyről. Az is alátámasztja ezt, hogy soha senkitől (sem jobbról, sem balról) nem kaptam szemrehányást. Igaz: elég jellemtelen formájú volt is az egész ügy.” Dancs Józseftől – akinek neve szintén szerepelt az aláírók között – a nyilatkozat megszületésének körülményeiről a következő felvilágosítást kapta szerkesztőségünk:

Tisztelt Szerkesztőség!

Az elmúlt fél évszázad folyamán nemcsak szemlélője, hanem szerény résztvevője, sőt szenvedő alanya is voltam annak a történelmi folyamatnak, amelynek mérföldköveit már úgyszólván mindenki ismeri. Nem így a részleteket, amelyekre a történészeknek kell fényt deríteni, hiszen az utánunk jövő nemzedékek nemcsak a mérföldkövekre, hanem a miértekre is kíváncsiak. Sőt arra is, hogy mi hogyan történt.

Magamról annyit, hogy a Kisgazdapárt tagjaként 1935-ben, szülőfalumban, Ácson kapcsolódtam be a politikába. Az eke szarva mellől kerültem a Magyar Parasztszövetség központi titkári beosztásába, s mint újságíró a Kis Újság szerkesztőségébe. 1945-ben tagja lettem az első Ideiglenes Nemzetgyűlésnek, s párton belül ahhoz a csoporthoz tartoztam, ami Dobi István köré tömörült. Nem tetszett nekünk az, hogy a Kisgazdapárt soraiba olyanok is befurakodtak, akik korábban a párt ellenségeinek táborában hangoskodtak. (Persze akadt ilyen elem a többi pártban is.) A Kisgazdapártot ért támadások 1946 tavaszára fölerősödtek és ebben a helyzetben még gyakrabban esett szó a Dobihoz tartozó és az úgynevezett „O” (Ortutay, Oltványi) vonalhoz sorolt képviselők között arról, hogy a párton belüli széthúzás lehangosabb idegen elemeit – gyárosokat, például Ofner Alfrédot, Stümmerné Oberschall Irmát stb. – valamiképpen háttérbe kellene szorítani.

Egy ilyen baráti beszélgetésre határozottan emlékszem. Ferenc körüli lakásunkon jelen volt Ortutay Gyula, Dobi István, Gulácsy György és Katona Jenő. Rácz Lajos jelenlétére nem emlékszem. Ismétlem: nem fogalmaztunk semmiféle nyilatkozatot, nem esett szó arról, hogy erről a beszélgetésről a sajtóban bármi is megjelenjen. Annál nagyobb volt a megdöbbenésünk, amikor 1946. március 7-én a Szabad Nép nevünkkel fémjelezve közölte azt a nyilatkozatot, mely szerint mi egy másik párt sajtóorgánumban bíráljuk a Kisgazdapárton belüli állapotokat és ott süregetjük a „Sulyok–Vásáry csoport” kizárását.

jegyzőkönyvét a Kisgazdapárt kiadta, s az ott történekről Dobi István és Z. Nagy Ferenc is írt emlékirataiban, de Rácz Lajos az első, aki részletesen beszámol a tanácskozásról s a kisgazdapárti szövetkezeti kezdeményezés sorsáról.^{2/a} Rácz Lajos visszaemlékezése ezért érdekes, mert azt mutatja, hogy türelmesebb, megértőbb, a hazai viszonyoknak jobban megfelelő és a parasztok bevonására törekvő szövetkezeti politikához meg lehetett volna nyerni a Kisgazdapárt baloldali parasztpolitikusait s a befolyásuk alatt álló embereket.

Az eredeti kéziratot – a szerző egyetértésével – csupán stiláris változtatásokat hajtottunk végre, s az időpontokat pontosítottuk. A kézirat egy példánya az MTA Történettudományi Intézetének archívumában megtalálható.

*

December 19-én jelent meg nálunk Vas Zoltán kormánybiztos³ megbízásából Szobek András, akkori főispánunk,⁴ az ideiglenes országgyűlési képviselők megválasztására. A demokratikus pártok nagygyűlésén a munkásság részéről Megyeri Sándor földmunkást,⁵ a parasztság részéről pedig személyemet választották meg azzal, hogy már

Másnap egymás között azt latolgattuk, hogy ki csinálhatta ezt a ránk nézve felháborító dolgot és Dobi Istvánnal úgy döntöttünk: nyilatkozatban cáfoljuk mindazt, ami a Szabad Népből megjelent.

A tiltakozó nyilatkozatot én írtam és átadtam Dobi Istvánnak azzal, hogy azt a Szabad Nép és a Kis Újság szerkesztőségének ő továbbítsa. Közben megkérdeztem Ortutay Gyulát is, mire tőle ezt a választ kaptam: „Nem kell ebből nagy ügyet csinálni!”

Nyilatkozatunkat a Szabad Nép, de a Kis Újság sem közölte. (Talán el sem jutott a szerkesztőségekig.) Jóval később még szó esett arról, hogy ki volt a tettes, de csak találgatásokig jutottunk. Gyanúnk az „O” csoportra telerődött, de az máig sem derült ki, hogy az Ortutay, Katona, Gulácsy hármas közül ki volt a tettes.

Tény, hogy Rácz Lajos, Dobi István és én, nem írtunk alá semmiféle memorandumot és azt csak a Szabad Nép közlése után olvastuk, nem kis felháborodással.

Azok közül, akiknek neve a nyilatkozat alatt szerepelt, már csak ketten vagyunk az élők sorában. Rácz Lajos és én. Mindketten úgy érezzük: kötelességünk feltárni azt a tényt, hogy a szóban forgó nyilatkozathoz semmi közünk nem volt, azt tudtunk és beleegyezésünk nélkül szerkesztették, adták le a Szabad Nép szerkesztőségének.

Budapest, 1981. október 15.

Tisztelettel:
Dancs József

^{2/a}Ld.: A második balatonkenesei értekezéslet. Politikai és gazdasági tájékoztató. II. évf. 34–44. sz. 1948. nov. 12. Kiadja a Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt. Budapest, 1948; *Dobi István: Vallomás és történelem.* Budapest, Kossuth Kiadó, 1962. II. köt. 428.; *Z. Nagy Ferenc: Ahogy én láttam.* . . Budapest, Gondolat Kiadó, 1965. 295–298.

³Vas Zoltán 1944 decemberében nem volt kormánybiztos. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés Előkészítő Bizottságának megbízottjaként vett részt a nemzetgyűlési küldött választások lebonyolításában, de a Dél-Dunántúlon, Pécsen és környékén. (Ld.: *Korom Mihály: Magyarország Ideiglenes Nemzeti Kormányja és a fegyverszünet [1944–1945].* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 365. és köv. oldalak.)

⁴Szobek András – ácsmester, 1910-től a Szociáldemokrata Párt tagja, a két háború között hosszú évekig a párt békéscsabai titkára, 1944 októberében átlépett a Magyar Kommunista Pártba. Az MKP Békés megyei titkára, majd 1945. január 4-től a megye főispánja. Dr. Gyöngyösi János kisgazdapárti politikussal, az Ideiglenes Nemzetgyűlés Előkészítő Bizottsága tagjával együtt – az Előkészítő Bizottság megbízottjaként – jelent meg Gyomán az Ideiglenes Nemzetgyűlés képviselőinek megválasztását célzó nagygyűlésen.

⁵Megyeri Sándor – földmunkás. A felszabadulás előtt a gyomai földmunkás kör vezetőségi tagja, a felszabadulás után az MKP tagja. Az 1945. november 4-i országos választásokon nem választották újjá, a községi pártszervezetben később háttérbe szorult. 1952-ben halt meg. – (Rácz Lajos 1981. július 10-i és szeptember 4-i levele.)

holnap reggel szovjet teherautókkal visznek bennünket Debrecenbe a nemzetgyűlés ülésére, valamint az ideiglenes kormány megalakítására.⁶

Nehéz és álmatlan éjszakát jelentett mindkettőnk számára. Nemcsak a felelősség súlya miatt, hanem azért is, mert még Pest és Miskolc felől dörögtek az ágyúk, és a felszabadult országrész is állandóan veszélyben forgott. Az adott erőt a vállalkozásra, hogy – ha az ágyúdörgés közepette is – a Habsburgok trónfosztását kimondó debreceni országgyűlés színhelyére megyünk a jogegyenlőség követő lerakni, építendő hazánk falai alá. Ezért mindent, még a halált is vállalni kellett, ha az lett volna az osztályrészünk.

1944. december 20-án 10 órakor érkeztek meg Gyomára a képviselőket hozó leponyvázott teherautók. Négy teherautó jött, amelyek Csanád, Csongrád és Békés megyék képviselőit hozták magukkal. Mi a csongrádi csoport autójára kerültünk. Köztük már feloldódottnak tűnt a hangulat. Ott a háború – a gyors átvonulás következtében – alig hagyott nyomot. Már javában folyt a politikai vita, melybe még a múlt hangja is belevegült egy csongrádi képviselő révén. Engem ez a hang igazán bántott, mert senki sem válaszolt rá. Az agyongyötört és lebombázott úton úgy hányt bennünket a kocsik, hogy szinte egymásnak estünk a ponyvasátor alatt. Ekkor még gyorsan rohantak velünk az autók, mert még alig hagytuk el a Hármasköröst, és még nagyon messze volt Debrecen. Csak később szűnt meg az iram, amikor már közeledtünk Biharnagybajomhoz, ahol még látni lehetett a kéthetes harc nyomait. Az utak át voltak vágva, telve bombatölcsekkel, melyeken csak „kúszva” mentek át az autók. Így módunkban állt a ponyvát széthúzni, és lépésben haladva a háború minden borzalmát meglátni. Az üszkös házromokat, a szétzilált kerítéseket, a ledöntött templomtornyokat, a falba fűrődött tankot kilőtt állapotban. Fogatok, autók árokba borulva, döglött lovak, még a község területén belül is eltakarítatlan állapotban. Riadt arcú emberek néztek ránk révedező tekintettel. Nem tudták szegények, hogy mi már a nemzetgyűlés ülésére megyünk, a nép nevében egy új rend alapjait lerakni.

Ezek láttán megszűnt a vita közöttünk. Eltorzultak az arcok a ponyvák alatt annak gondolatára, hogy milyen óriási erőfeszítéseket kell majd itt tenni az új élet megteremtésére. Hangosan gondolkodva csak annyit jegyeztem meg a mellettem ülő, úri hangot megütő barátunknak, hogy „ezt is főleg a nyilas országvezetőknek köszönhetjük, akiket nemrég még védelmébe vett. Ők javaikkal mentek el, pusztulást hagyva maguk után”. Nem talált szavakat a védelemre. Előbbi hangját lelkem mélyén magammal vittem az első debreceni kiszagdapárti értekezletre, melyet az országgyűlés megnyitása előtt tartottunk.

Délután érkezünk Debrecenbe, ahol összelőtt, kiégett és romos volt még minden. Egyedül a Bika-szálló és a leendő országgyűlés színhelye, a Nagytemplom környéke volt megtisztítva. A kollégiumi épület homlokzatán bánatosan lengett a magyar zászló.

⁶Más források szerint Gyomán 3 képviselőt választottak az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe. Ld.: Békés megye 1944–1945-ben. A felszabadulás és a népi demokratikus forradalom első esztendeje a Viharsarokban. Tanulmányok. Kiad.: MSZMP Békés Megyei Bizottsága és a Békés Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága. Békéscsaba, 1975. 98–100. 1981. szeptember 25-i levelében Rác Lajos megerősítette, hogy Gyomán valóban három küldöttet választottak az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe. A harmadik (Maász György vasmunkás) a Szabad Szakszervezetek jelöltjeként kapott megbízást, de őt Rác Lajosék nem tekintették a község választott képviselőjének, mert Gyomán akkor még nem volt szakszervezet, sőt Maászt sem ismerték. Később sem fordult meg a községben, s úgy tűnt el, hogy a helybeliek a nevére sem emlékeznek.

Mindenütt harci alakulatok vonultak át. A lakosság nagy része még házon belül élt, és az üzletek is zárva voltak. Csak a végszükség hozta ki a népet az utcára a nappali órákban, a nélkülözhetetlen dolgok elvégzésére. A Bika-szálló környéke volt csak népes, mert egyre érkeztek az orosz autók a nemzetgyűlési képviselőkkel az ország keleti és déli megyéiből is. A leszállás a gépkocsikról az Arany Bika előtt történt, melynek halljában végezték a képviselők igazolását. Ott adták át a mandátumokat s az orosz nyelvű igazolásokat, amelyek a szabad mozgást biztosították. Akkor még a szálló hallja is sérült volt, az ablakai törtek, ott is, ahol a képviselők közös estebédjüket fogyasztották „ujja villa, foga kés” alapon. Az estebéd befejeztével tartottuk meg az első pártértekezletünket; szállásra a kollégiumba mentünk, mivel ott voltunk elhelyezve a nemzetgyűlés idejére.

A Kisgazdapárt a régi székházában tartotta meg az első pártértekezletét, amelyen a párt képviselőin kívül jelen voltak a helyi, a debreceni vezetők is. Az ülést Vásáry József⁷ nyitotta meg, üdvözlővén a megjelenteket, akik a történelmi vihar ellenére eljöttek a hívó szóra. Majd Kovács Béla belügyi államtitkár, a Parasztszövetség ügyvezetője⁸ emelkedett szólásra. Bejelentette, a tisztántúli nehéz harcok, valamint Budapest ostroma miatt Tildy Zoltán elnök,⁹ Nagy Ferenc főtitkár,¹⁰ valamint sokan mások nem jöhettek el. Az is lehet, hogy a németek elhurcolták őket – mondotta –, így a párt vezetését egyelőre Gyöngyösi János külügyminiszter¹¹ veszi át, a koalíciós megállapodás alapján. Kérte a képviselőket, hogy a párt programját, feladatait illetően tegyenek jó és gyakorlati javaslatokat. Élve az adott lehetőséggel, nyomban szólásra jelentkeztem, s a pártprogram módosítása tárgyában a következőket mondtam: Tisztelt Pártelnökség! Nehéz és nagy

⁷ Vásáry József – nagybérő, kisgazdapárti politikus. Vásáry István volt debreceni polgármester testvére. 1931-től 1939-ig felsőházi tag. A 30-as évek elejétől szoros kapcsolatban állt a kisgazdapárti vezetőkkel, többek között Eckhardt Tiborral, de csak a háború alatt lépett be a pártba. 1944 decemberében – Debrecen küldötteként – beválasztották az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe. 1944. december 23-tól 1946 márciusáig a Földművelésügyi Minisztérium államtitkára.

⁸ Kovács Béla – 1941-től a Magyar Parasztszövetség főtitkára. Tagja az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek; 1944. december 23-tól 1945. november 15-ig a Belügyminisztérium politikai államtitkára.

⁹ Tildy Zoltán a német megszállás, majd a nyilas hatalomátvétel idején Budapesten élt illegálisan, s 1945. január 18-án Pest felszabadulásakor nyerte vissza szabadságát. Tagja a Budapesti Nemzeti Bizottságnak, az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek, majd az 1945. november 4-én megválasztott új nemzetgyűlésnek is. 1945. augusztus 20-tól a Kisgazdapárt vezére. 1945. november 15 – 1946. febr. 1-ig miniszterelnök, 1946. február 1-től köztársasági elnök.

¹⁰ Nagy Ferenc Budapesten élte át az ostromot. 1945. január 18-án szabadult fel. Azonnal bekapcsolódott a közéletbe: a Budapesti Nemzeti Bizottság, majd 1945 áprilisától 1945. nov. 4-ig az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagja. 1945. aug. 20-tól a Kisgazdapárt elnöke. 1945. nov. 4-től 1947. jún. 2-ig parlamenti képviselő. Állami tisztségei: 1945. május 11-től nov. 15-ig újjáépítési miniszter; 1945. nov. 15-től 1946. febr. 4-ig a nemzetgyűlés elnöke. 1946. febr. 4-től 1947. június 2-ig miniszterelnök. 1947. június 2-án Svájcban – ahol szabadságát töltötte – lemondott miniszterelnöki tisztségéről, s később az Egyesült Államokban telepedett le.

¹¹ Gyöngyösi János dr. – lapszerkesztő, békéscsabai könyvkereskedő, kisgazdapárti politikus. Az 1930-as évek elejétől a Független Kisgazdapárt tagja; évekig a párt egyik képviselője a Békés megyei és a Békéscsaba városi törvényhatósági bizottságban. 1939-től a párt országos vezetőségének, az ún. nagyválasztmányának a tagja. Békéscsaba küldötte az Ideiglenes Nemzetgyűlésben. 1944. dec. 22-től az Ideiglenes Nemzeti Kormány külügyminisztere, s ebben a minőségben az 1945. január 20-i fegyverszüneti egyezmény egyik aláírója. – A Kisgazdapárt Ideiglenes Országos Vezetőségének elnöke Balogh István alsószegedi plébános volt, s nem Gyöngyösi. Ő csak a december 20-i kisgazdapárti értekezlet elnöki tisztségét töltötte be.

történelmi pillanatban érkezünk a Kossuth vezette trónfosztó országgyűlés színhelyére. Az ágyúk még ma is hallható közelségben dörögnek. Az ország nagyobbik felében még folyik a harc, amelynek célja az egész nép felszabadítása a nagybirtokosok igája alól. Ehhez a mi támogatásunk is kell, népünk óhajának megfelelően. Pártunk a régi rend világában nem dolgozhatott ki a nép számára radikális programot, mert még a léte is veszélyben volt. Most, a már felszabadult nép küldött bennünket a nemzetgyűlésbe, és azért személyes szabadságunk vagy életünk veszélyeztetésével is meg kell oldani feladatunkat. Megkérdeztem a pártelnökséget: hajlandó-e visszavonhatatlanul a köztársasági államformát, az összes nagybirtok felosztását, a jogegyenlőséget, az agkori biztosítást és a létminimumon felüli fokozatos adó bevezetését magáévá tenni, mert én csak ennek az ígéretnek alapján tudok megmaradni a párt soraiban egyéni felfogásom, de megbízóim utasítása alapján is. Halálos csend fogadta felszólalásomat. Földműves társaim önkéntelenül is riadt szemmel tekintettek felém. Talán az 1848-as trónfosztás pillanatait élték át magukban? Nem tudom miért, de egy kéz sem mozdult meg a tapsra soraikban. Néhány debreceni és Csongrád megyei küldött arcán fel lehetett ismerni a megütközést merészségemért. De ők is hallgattak, mert közberezzentek a törött ablaküvegek a távoli ágyúdörejek nyomán. Künn az utcán pedig tankok csörömpöltek, menetelve a frontvonal felé.

A külső zajok közepette halálos csendben emelkedett fel helyéről pártunk ideiglenes elnöke, Gyöngyösi János külügyminiszter, Békéscsaba város küldötte. Mindenki mást megelőzve, sima, meleg hangjával beszélni kezdett úgy, hogy azt gondolatával minden küldött követni tudta: Tisztelt Képviselői Értekezlet! Szokatlan, s talán szabálytalan, hogy az elnök már az első felszólalásra választ adjon a vita összefogása helyett – mondotta. – Amit azonban Rác Lajos képviselő társam kért és kérdezt, az az új történelmünk első kapavágása lesz, melyhez már a szó nem férhet, csak cselekvés. Pártunk igazán csak akkor lehet nagy, ha a dolgozó nép összessége számára akarja biztosítani az őt megillető jogokat az élet minden területén. Két hónappal ezelőtt találkoztam pártunk elnökével¹² és Bajcsy-Zsilinszky Endrével, az ellenállás vezetőjével, búvóhelyeiken, és ugyanezekre az ígére tettünk fogadalmat közös vezérelvül. Ezt hoztam tőlük parancsként mindannyiunk számára. Nem tudom, jelenleg hol vannak, azt sem tudom, hogy élnek-e. Annyit tudok bizalmas jelentésekből, hogy Bajcsy-Zsilinszky Endrét vezérkarával együtt elhurcolta a Gestapo, s nagy részüket ki is végezte.¹³ Végrendületük azonban itt van, és megszabja pártunk irányvonalát akkor is, ha már ők nem élnek. Ezek alapján kérem a képviselőtársakat, addig is, míg az ország teljesen fel nem szabadul, fogadják el vezetőink utasítását. Ezzel szerényen leült az elnöki székbe. Dr. Eröss János¹⁴ – Zsilinszky vezértársa – állt fel azonnal egy mondatra: Javaslom, képviselő társaim, hogy

¹² Tildy Zoltánnal.

¹³ Bajcsy-Zsilinszky Endrét, mint a Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottságának elnökét a nyilas Nemzeti Számonkérő Szék nyomozói 1944. november 22-én letartóztatták, majd halálra ítélték, s december 24-én Sopronkőhidán kivégezték. Gyöngyösi december 20-án Debrecenben még nem tudhatott Bajcsy-Zsilinszky tragikus sorsáról.

¹⁴ Dr. Eröss János – nyíregyházi ügyvéd, kispárti politikus. 1931–1936-ig Bajcsy-Zsilinszky Endre Nemzeti Radikális Pártjának, 1936-tól a Független Kispárt tagja. Nyíregyháza felszabadulása után [1944. okt. 31.] Szabolcs megye ideiglenes főispánja, 1945. január 4-től 1945. október 27-ig Szabolcs, ill. Szatmár megye kinevezett főispánja. Tagja az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek.

itt e szent helyen, ahol ágyúk dörgése mellett indul az új életünk, fogadjuk el egyhangúlag a fenti javaslatot. Mintha felszabadultak volna a lelkek, kitörő tapsban helyeselték szavait. Csak a debreceni és a csongrádi küldöttek voltak azok, akiknek arcára nem ült ki az öröm a tapsok ellenére sem.

A tragédiánk nagyságából fakadó tenniakarásunk azonban elnyomott minden szót vagy ellenvetést. Láttá ezt az elnök, és javaslatot tett a kollégiumba történő elvonulásra, mivel éjjel a katonákon kívül a városban senki sem járkalhatott.

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés első ülése

A nemzetgyűlés első ülése 1944. december 21-én de. 9 órakor kezdődött. Az Ideiglenes Kormány a pártok megállapodása alapján már előzőleg megalakult, s a Ház elnökét is megválasztották. Így azt a nemzetgyűlés tudomásul vette. A képviselők akkor még nem számozott helyre ültek, hanem az érkezés sorrendjében foglalták el helyüket az ódon padosorokban. A miniszterek az első padban foglaltak helyet. A képviselők zöme csapzott ruhájú, kérges tenyerű emberek sokaságából állt. Még az itthon maradt értelmiségi réteg is megviselt arcú és gyűrött ruházatú volt, a miniszterekkel együtt. Mindenkinek az arcán ott ült a nemzet tragédiája. Csak az ülésterem ajtaja előtt lengett a nemzetiszínű zászló. A képviselők gomblyukába tűzve nemzetiszínű szalag. Két katona volt akkor a megszállt nagyvárosban magyar katonaruhában: a honvédelmi miniszter¹⁵ és a tisztiszolgája. Debrecen lakossága az ablakok redőnye mögül itta szemével a magyar színt, könnyel telítetten, amikor az utcán átvonultunk az Arany Bika-szálló halljából, és látta a menetet.

Az első ülést Zsedényi Béla, a Ház elnöke¹⁶ drámai szavakkal nyitotta meg halálos csendben. Utána nyomban Révai József¹⁷ jelentkezett szólásra viharos mozdulatokkal. Tisztelt Nemzetgyűlés! – kezdte beszédét Révai József. – Küldetésünk célja, átvenni az ország vezetését, aláírni a békeszerződést, átadni a földet a dolgozóknak. Megadni a szabadságjogokat szóban és írásban mindenkinek, hogy a romba dőlő ország újjáépítését meg lehessen kezdeni stb. Utána Hegyesi János¹⁸ földmunkás emelkedett szólásra. Éles szavakkal mondott fel a földbirtokosoknak, a henyélő kizsákmányolóknak (mint ők a cselédnek), akik a földmunkások és cselédek verejtékén szerzett földi javakat idegenben elpazarolták, és most is mindent magukhoz vettek, és úgy hagyták itt ezt a tönkretett országot. Nem baj, hogy elmentek, maradjanak ott, ahova mentek. Mi majd ásóval, kapával, sőt ha kell, a tűz kőrmünkkel is meg fogjuk munkálni az ősi földet, de a magunk számára – mondotta Hegyesi János.

Így ömlött a szó két napon át a bizakodás hangján, végül felhatalmazta a nemzetgyűlés a kormányt az ügyek vitelére, s a karácsonyi ünnepekre való tekintettel az ülést a Ház elnöke elnapolta, hogy a bizonytalanságban hagyott családját mindenki újra láthassa.

¹⁵ Vörös János vezérezredes

¹⁶ Zsedényi Béla – jogakadémiai tanár, lapszerkesztő. 1945. december 21-től az Ideiglenes Nemzetgyűlés elnöke, majd 1945 májusától az államfőt helyettesítő Nemzeti Főtanács elnöke. A Polgári Demokrata Párt tagja.

¹⁷ Révai József – vezető kommunista politikus. 1944 november elején tért haza Szovjetunióbéli emigrációjából, 1944. nov. 5-től az MKP legális Központi Vezetőségének tagja.

¹⁸ Hegyesi János – útkaparó, parasztköltő, a felszabadulás előtt a Kisgazdapárt, a felszabadulás után a Nemzeti Parasztpárt tagja.

Újra otthon

Hazatérésünk után azonnal nagygyűlést rendeztek tiszteletünkre a piactéren, ahol megjelent a község apraja-nagyja, hogy beszámoljunk a nemzetgyűlésen végzett munkáról. Jólesett látni azt a ragaszkodást, mellyel körülfogtak bennünket, és leolvasni arcukról azt a büszke öntudatot, hogy végre közülük való és velük egy sorsot viselő társuk kezében van letéve sorsuk a legmagasabb szinten is.

Milyen könnyű volt itt a forró és bizakodó légkörben a beszámoló, hisz az arcokról le lehetett olvasni a tennivalókat. Senkiben sem élt a kétely, a hátsó gondolat, az egymás iránti félelem és lenézés, de még a hatalommal való visszaélésnek a gondolata sem! Csak a nagy és szent, a mindnyájunk jobblétéért történő akarás.

Keresetlen szavakkal folyt a szó minden cikornya nélkül; azért itta be azt mindenki az áldozatvállalás legnagyobb hevületével, mert a hallottak olyan reményt keltően simogatták, mint még eddig soha. Szinte este lett, amikor a Himnusz hangjai mellett végére értünk a beszámolónak. Gyűrűbe fogva Megyeri Sándor munkás képviselő társamat a munkásszékházba, engem pedig a 48-as olvasókördbe kísért a tömeg, ahol még tovább kellett folytatnunk a beszámolót, az éjszakába nyúlóan. Elmúlt éjfél, amikor gyalog elindulhattam néhány telepes társammal a szűkebb, de a világon mindennél többet érő hazába, Póhalomra.

A köztársaság kikiáltása

1945. augusztus 20-ra hívta össze Tildy Zoltán az országos nagyválasztmányt a választási program elfogadására. Ez nemcsak a párt haladó szellemű tevékenységét szabta meg, hanem az új képviselőjelöltek kiválasztásában is szerepet játszott. Így kerültem fel én is a Békés megyei listán a megtisztelő hatodik helyre nemzetgyűlési képviselőjelöltnek.

A választás — titkos szavazással — 1945. november 4-én rendben folyt le. A Kisgazdapárt több mint 57%-os eredményt ért el. December 1-én már össze is ült a nemzetgyűlés. Én ezen ülést megelőzően a parlament karzatán sem voltam. A belépés pillanatában úgy éreztem, hogy most a nemzetünk szentélyébe léptem be, népünk szolgálatára.

Amikor a Ház elnöke csengővel jelezte az ülés megnyitását a kormány és a parlamenti bizottságok megválasztására, mi az ülésterembe zúdultunk, de még az ülési sorrend sem volt megjelölve. Az épen maradt padokon még ott voltak a magyar élet párti és a nyilas képviselők névjegyei. Igaz, már nem sok volt a névjegy, mert a padok, illetve székek még leszaggatott huzattal meredeztek felénk. Több helyre a felsőház épen maradt székeit és terítőit hozták be, hogy az ülés megtartható legyen. A magasztosan szép és nagy kiterjedésű termek belötten és romhalmazzokkal tárultak elénk. Még két év múlva is használhatatlan volt a termek és folyosók egy része.

A pillanatok alatti bevonulásunk határozta meg az ülések rendjét. A magasabb rangú vezetők az első padosorokban helyezkedtek el. A magasabbra vágyók az első sorok után igyekeztek helyet szerezni maguknak. A szerényebbek, főleg a paraszt képviselők

pedig a hátsóbb sorokban foglaltak helyet. Mellettem balról a radikális Vaszkó Mihály¹⁹ képviselőtársam ült, jobbról pedig B. Rác István,²⁰ a parlament legifjabb tagja, egy türkevei béreseMBER érettségizett fia, akit több társával együtt, fegyverrel a kézben fogtak el a nyilasok. Életüket egy orosz repülőátadás mentette meg úgy, hogy csoportjukat a gépek alacsony repülésben tűz alá vették. A riadalom hatása alatt mindenki arra futott, amerre tudott, és így megmenekültek. Ez a jobbról mellettem ülő fiatal képviselőtársam, akit haladó magatartásáért nagyon megszerettem, életem végéig emlékemben él.

A kormány megválasztása után a parlamenti különbizottságok összeállítására került sor. Ezen alkalommal a mezőgazdasági bizottságba delegáltak. A bizottságok megválasztása után került sor a köztársasági államforma elfogadására.

A pártok megegyeztek abban, hogy a köztársasági elnök személyét a Kisgazdapárt adja. Erre azért volt jogcíme, mert a Kisgazdapárt abszolút többsége ellenére nyilatkozatot adott ki arról, hogy a közigazgatási és egyéb állami szerveknél – le egészen a községekig – nem tart igényt 50%-nál magasabb részvételre. Az elnök személyének kiválasztása azonban komoly problémát okozott mind a pártvezetőség körében, mind a képviselőcsoportban. Először is adva volt Károlyi Mihály, akit még 1918-ban választott elnöknek a nép, és azóta száműzetésben élt. A visszahívást szorgalmazták is a Kisgazdapárt lajstromán bejött Kossuth-párti képviselők. De hangtalan maradt a parasztság, sőt még a munkáspártok képviselői is. Így Károlyi Mihály csak mint megválasztott országgyűlési képviselő jöhetett haza. Majd később újra vándorbotot vett a kezébe, és eltávozott hazájából, bizonyára keserű érzéssel.²¹

A Károlyi Mihály-féle ügy, bizonyos büntudattal, így lekerült a napirendről. Megerősödött azonban az a vágy a fülbesúgások nyomán, hogy olyan személyt kell választani, illetve jelölni elnöknek, aki nem mond le a többségi elv fenntartásának elismertetéséről, mint azt Tildy Zoltán tette. Ez nyilvánvalóan pártunk vezérének, az ország miniszterelnökének a kizárását jelentette volna. Bedobták a méregkeverők azt is, hogy Tildy Zoltán becsúgyból és nem elhivatottságból engedi magát jelöltetni. Akik őt támogatják – hangoztatták –, azok a párt programjának a feladását segítik elő.

Bizony, ezek a szíréhangok nagyon megzavarták nemcsak a képviselők, hanem még a vezetők gondolatait is. Nemcsak a vezetettek között, hanem még a vezetők körében is volt olyan irányzat, amely annak a fejét kívánta venni, akit nem sokkal előbb vezérévé, majd miniszterelnökké választott. Megdöbbenő volt látni, hogy az a pártvezetés, mely a német nyomás minden formájával egységesen szembe tudott és mert nézni, most, amikor saját kezünkbe került a sorsunk irányítása, bizonytalanná és megosztottá vált a fülbesúgások nyomán.

¹⁹ Vaszkó Mihály – 100 hold körüli birtokos paraszt, kisgazdapárti politikus. 1932-től Bajcsy-Zsilinszky Endre Nemzeti Radikális Pártjának tagja, s a párttal együtt csatlakozik 1936-ban a Független Kisgazdapárthoz. Az endródi (Békés m.) pártszervezet elnöke, s az országos vezetőség, az ún. nagyválasztmány tagja. 1945. november 4-től 1949 tavaszáig parlamenti képviselő. A Kisgazdapárt balszárnyához tartozott.

²⁰ B. Rác István – 1945. március 2-től 1947. február 8-ig a Kisgazdapárt ifjúsági szervezetének, a Független Ifjúsági Szövetségnek az elnöke. 1945. november 4-től 1947 júniusáig parlamenti képviselő.

²¹ Erre vonatkozóan ld. bővebben: *Hajdú Tibor*: Károlyi Mihály. Politikai életrajz. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1978. 490–515.

Az a református papvezér, volt pápai diák, aki alulról, a szegénynép világából jött, és az a tehetséges paraszt elnök, aki a dunántúli parasztság szeretete nyomán lett nagy, most gyanakvással néznek egymásra. Jól lehetett érezni és látni is Tildy Zoltán arcán, hogy feltámadt benne a dac és keserűség még Nagy Ferencsel szemben is! Itt már a vezetők belső érzései, indulatai csaptak össze előttünk. Nyilvánvaló volt ugyanakkor, hogy a hatalom birtoklása nem lehet azzal nagyobb, ha a vezér fejét lenyisszantja az összesség.

A harcot Sulyok Dezső²² indította el, aki azt fejtette, hogy a párt csak akkor becsüli meg legjobban önmagát, ha Nagy Ferencet jelöli a köztársaság elnökévé, mivel ő a parasztság soraiból jött. Kérte Nagy Ferencet, hogy vállalja el a jelölést, ha a képviselők többsége elfogadja őt. Megdöbbenve néztünk Nagy Ferencre, hogy hozzájárulásával segít-e kettőtörni az egységes vezetésre nagyon ráutalt pártot. A nyílt támadás nyomán nagy részünkben megállt a lélegzet, így néztünk egymásra és Nagy Ferencre. Ezt a pillanatnyi csendet használta ki Kovács Béla, szólásra emelkedve. Kifejtette, illetve indítványozta, hogy ebben a sorsdöntő kérdésben ne hozunk elhamarkodott döntést. A döntés előtt legalább 15 percre függesztjük fel az ülést. Mindenki felszabadult a léleknyomás alól egy „elfogadjuk” felkiáltással. Mi, parasztképviselők, Nagy Ferenc körül verődünk össze, s kértük, hogy ne hagyja magát Tildy Zoltánnal szembeállítani.

Nem tudni, hogy ez volt-e döntő hatással az elhatározására, vagy ettől függetlenül is megtette volna, mert abban a pillanatban, amikor Kovács Béla bejelentette az ülés folytatását, Nagy Ferenc azonnal szólásra emelkedett.

Tisztelt Képviselőcsoport! – kezdte beszédét. – Mi most egy új országnak az alapkövét rakjuk le a magunk és utódaink számára. Azt várja tőlünk a nép, amely ide küldött bennünket, hogy ezt az alapkövet ne egymással ellenkezve rakjuk le, mert akkor az kettétörik. Azért vagyunk itt, hogy teljes erővel dolgozzunk együtt. Engem a jelölés elfogadása – bármennyire megtisztelő is számomra – kisebbé tenne erkölcsileg a párt, vezérünk és az egész dolgozó nép előtt, s ezt nem kívánhatja tőlem senki. Kérek mindenkit, hogy egyhangúlag kiáltuk ki Tildy Zoltán pártelnökünket a köztársasági elnökjelöltnek. A képviselők, felállva helyükről, nagy lelkesedéssel éljenezték Tildy Zoltánt. Ennek hatására Nagy Ferenc Tildy Zoltánt elnökjelöltnek nyilvánította. A teremben lassan elült a vihar. A két vezető melegen ölelte át egymást, ami újabb éljenzést és tapsvihart váltott ki.

Közben Tildy Zoltán emelkedett szólásra, elérzékenyedett hangon. Kedves Barátaim! – kezdte beszédét, körülbelül ezt mondva: e nagy pillanat készített a felszólalásra, mely nem kíván sem öröm-, sem köszönetnyilvánítás lenni a megtisztelő bizalomért, hanem a hálának a kifejezése népünk küldöttei előtt. Ezer év óta szenved ez a nép Európa nagy tengerében. Nézzetek szétlőtt házainkra, felszántott utcáinkra, felrobbantott hídjainkra, legvirulóbb ifjainknak a világ minden táján szétszórt százezres sírhalmaira. Ezt most is egy néptől elszakadt hatalmi csoport idézte elő, ennek örülete sodorta bele a

²²Sulyok Dezső – pápai ügyvéd, kiszgazdapárti politikus. 1935-ben kormánypárti programmal képviselővé választották, 1936-ban átlépett a Független Kiszgazdapártba. 1943-tól a párt Polgári Tagozatának alelnöke. 1945. augusztus 20-tól az országos vezetőség, az ún. nagyválasztmány élén álló Intéző Bizottság tagja. 1945. szeptember 1-től a Pénzügyi Központ elnöke. 1946. március 11-én – a Baloldali Blokk nyomására – 19 jobboldali politikussal együtt kizárták a Kiszgazdapártból.

világégésbe népünket. Ők most elfutottak innen minden javaikkal együtt. Itt maradt a nép füstölő romok között, éhségtől elgyötörten, azzal a tanulással, hogy szorosabban kell fognunk egymás kezét a szabadságjogok biztosításáért, hogy soha ne történhessen még egyszer tragédia népünk életében.

Tíz éve már, hogy pártunk ennek a gondolatnak a jegyében nyitotta meg kapuit minden dolgozó ember előtt. Az utóbbi öt év alatt még személyes szabadságunk és életünk veszélyeztetésével is kiálltunk e politika mellett. Példa erre Bajcsy-Zsilinszky Endre és társainak halála a munkások legjobbjával együtt. Vajon ezek után felelősségtudattal, a szenvedéseknek e közelségében lehet-e egymásra sárt dobálni, s erőnket gyengíteni? Jólesik az egység szép megnyilvánulása. Erre nagy szükségünk lesz az ország építésében, életünk végéig, ha azt mindenkor népünk boldogítására használjuk fel. Ez a hit nyújt nekem is erőt a küzdelem további vállalására – fejezte be felszólalását Tildy Zoltán.²³

Nagyon boldogok voltunk ezen ünnepélyes megnyilatkozásokat hallgatva. Nemcsak az a forró vágyunk teljesült, hogy kikiáltottuk a köztársaságot, hanem az is, hogy a nép legszegényebb rétegéből jövő elnöke lett a hazának. Nagy Ferenc arca sem árult el semmit az ülés berekesztése után, csak annyit mondott felénk: „No hűtlen párt, menjünk tovább dolgozni a pártközpontba.” Én azonban úgy éreztem, hogy ő akkor mutatta meg emberi nagyságát, amikor lemondott az elnökségről vezére javára. Biztosan azt is érezte, hogy Tildy Zoltánt nem a becsvágy hajtotta az elnöki szék felé, hanem a hozzáértésen túl, a töviskoszorútól való szabadulás vágya is, amely a miniszterelnökséggel együtt járt egy háborúban teljesen tönkrement országban. Később Nagy Ferenc is tapasztalta, hogy milyen keserves dolog az.

Még azon éjjel hazautaztam, hogy a község lakosainak beszámoljak a történekről.

A köztársasági elnökválasztás napja – 1946. február 1. – nagyon gyorsan elérkezett. Megünneplésére az ország, a szegénység ellenére, lázasan készülődött. Előkerültek a szekrények mélyéről a kis nemzeti szalagocskák, melyekből a szülők segítségével a gyermekek is kokárdákat csnáltak maguknak, s mellükre tűzve már egy héttel előbb úgy jártak az iskolába. Az üzletek kirakataiban mindenütt, még a legkisebb falvakban is, megjelent Tildy Zoltán méteres nagyságú, nemzeti színnel határolt képe. Csodás lelkendezéssel nézte azt a nép . . .

A választás napján az Országház is zászlódíszbe öltözött a főtérrel együtt. A főkapunál kétoldalt díszőrség sorakozott fel, egészen a kupolacsarnokig. A képviselők is nemzetiszínű szalaggal a mellükön jelentek meg és vonultak fel a főbejáraton a gyűlésterembe, a nemzetgyűlés megnyitására. Itt vonultak fel a szabad Magyarország első kitüntetett képviselői is új érdemrenddel a mellükön. Ezek között voltam én is, a tanyavilág szülötte, a Kossuth Érdemrend-del kitüntetve,²⁴ amelyet az ellenállásban tanúsított magatartásomért kaptam.

²³ A szerző itt nyilvánvalóan összekever két eseményt. A Kisgazdapárt képviselőcsoportja 1946. január 29-i ülésén választotta meg a párt hivatalos köztársasági elnökjelöltjévé Tildy Zoltánt. Ennek az értekezletnek a jegyzőkönyve fennmaradt, amelyből kitűnik, hogy Sulyok és Kovács Béla itt nem szóltak fel. Ők valószínűleg egy néhány nappal korábbi parlamenti frakcióülésem szerepeltek. Ld.: A Független Kisgazdapárt 1946. január 29-i képviselői értekezletének jegyzőkönyve. Kézirat. Másolat, Vida István birtokában.

²⁴ A Kossuth Érdemrendet 1948 februárjában alapította az országgyűlés. [1948:XVII. tc.] „Az 1848-as szabadságharc szellemében, a népek összefogása és a világbéke szolgálatában, illetőleg a

Az ünnepi ülést Nagy Ferenc, pártunk elnöke nyitotta meg, mint a Ház elnöke. Drámai szavakkal ecsetelte a történelmi múltat, s világította meg a köztársaság kikiáltásának jelentőségét. Egy éve még dörögtek az ágyúk, a romok alá temetve a bentlakókat, ma viszont már ünnepeünk és elnököt választunk, s ezzel egy új történelmi szakaszt nyitunk meg a dolgozó népünk történelmében – hangoztatta. A megnyitó beszéd oly lenyűgöző volt, hogy átszellemültté varázsolt mindannyiunkat. Az ünnepi hangulatban csak akkor hangzott fel érces hangon az „Igen”, amikor a Ház elnöke feltette a kérdést, hogy megválasztja-e a nemzetgyűlés köztársasági elnökévé Tildy Zoltánt? Nemcsak az igen hangzott el, hanem a képviselők felugrottak helyükről, és tapsvihar tört ki. Majd a Ház elnöke indítványára a Himnuszt kezdtük el énekelni a roskadásig megtelt karzattal együtt. A Himnusz hangjai után javaslatot tett Nagy Ferenc, hogy hét fős képviselőcsoport menjen el a megválasztott elnökért, és vezesse a nemzetgyűlés elé az eskü letételére. Ebben a csoportban az alábbi képviselők voltak pártunk soraiból: Bartha Albert,²⁵ Tombor Jenő honvédelmi miniszter,²⁶ Tamási Áron író,²⁷ és Rác Lajos földművelő. Szinte nem tudtam mit kezdeni zavaromban. Mellelem a kitüntetés, amelyet még nem szoktam meg. Nem tudtam, hogy egyáltalán van nekem jogom viselni azt? Akkor, amikor sok munkásembernek nincsen, akikkel együtt dolgozunk és együtt élünk? Nem lenne-e helyesebb nekem is levenni, amikor a többinek nincs, és nem is lehet! Akkor jön a másik nagy pillanat: a nevemet olvasták a nemzet színe előtt.

Zúgó fejfel álltam a héttagú küldöttségben a reflektorok fényözönében, a karzati szemek kereszttüzeiben. A kezeimet sem tudtam hová tenni zavaromban. Csak akkor tudtam egyensúlyba jönni, amikor a küldöttség elindult Balogh államtitkár²⁸ irodájába az elnök meghívására.

Az irodában mindenki a nagy történelmi esemény hatása alatt állt. Ott volt az egész Tildy család, egyszerűen öltözve, és az államtitkár környezete is. Az elnök arcán a

tudomány és a művészet terén szerzett kimagasló érdemek” jutalmául adományozták. (Magyar Törvénytar. Az 1948. évi törvénycikkek. Budapest, Franklin Társulat. [1949] 61–62. A szerző a Magyar Szabadság Erdemrendet viselte, melyet ellenállási érdemeiért kapott. (Rác Lajos levele, 1981. szept. 25.)

²⁵ Bartha Albert – katonatiszt, októbriista – majd kiszagdapárti politikus. 1918. november 9-től december 1-ig a Károlyi kormány hadügyminisztere. A 40-es évek elején pártjával, a Független Magyar Polgári Párttal bekapcsolódott a függetlenségi és a polgári ellenállási mozgalomba. A felszabadulás után 1945. február 2-án híveivel a Kiszagdapártba lépett be. 1945. november 11-től nemzetgyűlési képviselő; 1946. augusztus 21-től 1947. március 14-ig honvédelmi miniszter.

²⁶ Tombor Jenő – hivatásos katonatiszt, újságíró, kiszagdapárti politikus. A Tanácsköztársaság idején a hadügyi népbiztosság csoportfőnöke, később gyógyszerész, vegyészdoktor. A 30-as évek elejétől újságíró; 1938-tól a Magyar Nemzet katonai szakértője. Bajcsy-Zsilinszky Endre szűkebb baráti köréhez tartozott. 1945. november 4-től kiszagdapárti képviselő. 1945. november 15-től – haláláig – 1946. július 25-ig honvédelmi miniszter.

²⁷ Tamási Áron egyike volt annak a 12 kiemelkedő közéleti személyiségnek, akiket a demokratikus pártok – érdemeire tekintettel – „behívtak” a nemzetgyűlésbe, tehát választás nélkül kaptak mandátumot. A Független Kiszagdapártnak nem volt tagja.

²⁸ Balogh István, dr. – katolikus pap, kiszagdapárti politikus. 1934-től 1946-ig Szeged-alsóközponti plébános. 1944 novemberétől 1945 májusáig Erdei Ferencsel és Révai Józseffel az első koalíciós demokratikus lap, a Délmagyarország szerkesztője. 1944. december 23-tól 1947. május 31-ig a miniszterelnökség politikai államtitkára. A fegyverszüneti egyezmény egyik aláírója. A Független Kiszagdapárt Ideiglenes Országos Vezetőségének elnöke 1944 decemberétől 1945 februárjáig, 1945. augusztus 20-tól a párt Intéző Bizottságának, 1946 tavaszától Politikai Bizottságának tagja. 1947. február 19-től június 3-ig a Kiszagdapárt főtitkára. Nemzetgyűlési, majd országgyűlési képviselő.

megindultság látszott, mely egészen pirossá tette. Szinte még testben is magasabbnak tűnt izgalmában. Bartha Albert adta át az elnöknek a nemzetgyűlés üzenetét: jöjjön el a nemzet színe elé eskütételre, s legyen hű szolgálja nemzetének. Ez a meghívás azonban zokogásba fulladt, mert a sok vihart átélt lelkén áttört a pillanat magasztossága. Nyakába borult a vidéki papból lett államelnöknek, és úgy folytak össze könnyeik. A meghatottság átragadt a küldöttség többi tagjára is, s Tildy elcsukló hangon ölelt magához mindenkit. „A Ti, a Nép összességének a szolgálja leszek életem végéig” – mondotta. Ilyen megrázóan csak a lélek mélyéről lehet szólni, ez nem hatalomra vágyó ember üres szóvirága volt.

Az elnök és a küldöttség tagjai percek alatt átértek a gyűlésterembe, ahol kezdetét vette az eskütétel. Nagy Ferenc, a Ház elnöke fogadta az elnököt és kíséretének tagjait, majd megindult hangon közölte vele, hogy a nemzet akaratából a nemzetgyűlés a magyar köztársaság elnökévé választotta. Ezzel megfogta a kezét, s az elnöki pulpitussal szemben elhelyezett bársonyszékbe ültette. Nagy Ferenc ezek után felolvasta az eskü szövegét,²⁹ amelyet Tildy Zoltán utánamondott:

„Én, Tildy Zoltán, esküszöm az élő Istenre, hogy Magyarországhoz és annak alkotmányához hű leszek. A törvényeit és a törvényerejű szokásait megtartom, és másokkal is megtartatom. A köztársasági elnöki tisztemet a Nemzetgyűléssel egyetértésben a magyar nép javára gyakorlom, Isten engem úgy segítjen!”

Az ünnepélyes eskütétel alatt nemcsak az ülésterem karzatai voltak zsúfolásig megtömve, hanem az Országház előtti tér, valamint a betorkolló utcák is a februári tél ellenére. Már korábban olyan megállapodás született, hogy az új elnök a népet a parlament előtt felállított emelvényről köszönti. Ennek nyomán a nemzetgyűlési képviselők is kimentek a térre a nép közé, Tildy fogadására. Csak az elnököt kísérők vonultak le a kupolacsarnok lépcsőin az emelvényig. A Tildy megjelenését a tízezeres tömeg éljen kiáltása fogadta. A zenekar a Himnuszt kezdte játszani, amelynek elhangzása után megkezdte a beszédét. . .³⁰

Az elnöki szózat befejeztével a gyűlés résztvevői tovább ünnepeltek a februári kemény havon ugyanúgy, mint Mátyás király választói a Duna jegén, vagy mint a márciusi ifjak 1848-ban követeléseik deklarálása alkalmával. Olyan égő arccal vonult el a nép zászlókat lengetve és Kossuth-dalokat énekelve az utcákon, mint aki tudatában van végleges győzelmének.

Az ünnepi ülést este fogadás követte a parlamentben, melyre hazánk nagyjain és a külföldi követeken kívül a kitüntetett képviselők is meghívást kaptak. A meghívottakat az elnöki pár fogadta a parlament gobelintermének a bejáratánál.

Nekem ismét nagyon melegen lett a téli hideg ellenére, mert még kapcsolódni sem tudtam a jelenlevő kiválóságokhoz az ismeretlenség és a tartózkodással nehezített szerénységem miatt. Hiába lovaltam fel magam odamenet, nem tudtam olyan magabiztos lenni, mint a puszták világában, otthon a földművestársaim között, vagy azok érdekében vívott harcban a helyi hatalmaskodók ellen. Imbolyogva érkeztem a parlament elé, gyalogosan a gyéren kivilágított utcákon át (mert még akkor nem volt fényes Budapest). A főbejárati kapu, a kupolacsarnokig történő megvilágítás, a díszörség sorfala, s a fölfelé

²⁹ Az eskü szövegét nem Nagy Ferenc, hanem Futó József kisgazdapárti képviselő, a nemzetgyűlés jegyzője olvasta fel.

³⁰ Tildy Zoltán beszédét nem közöljük.

siető előkelőségek megjelölték számomra az irányt, hogy merre menjek. A kupolacsarnokból már látható volt utam végcélja, de az érkezők szaporodása is mutatta tovább az utat. Én meg csak szedtem a levegőt a hosszú lépcsősoron, s alig tudtam rejtegetni izgalmamot.

Végre a gobelinterem ajtajához értem, ahol Tildy Zoltán fogadott kedves mosollyal, felesége társaságában. Én úgy képzeltem, hogy a fogadás is olyan, mint egy társas vacsora, ahol asztalhoz ültetik a vendéget, s tálban vagy tányérban hozzák az ennivalót, s hozzá üvegen a bort. Bíztam benne, hogy a vacsora és poharazgatás közben szót tudok majd váltani a mellettem ülővel, és szét tudok nézni a vendégsereg körében.

Ismét zavarba jöttem, amikor sehol nem láttam egy asztalt vagy ülőhelyet az egész teremben, csak a sok előkelőséget csoportokba verődve úgy, hogy majdnem minden csoportnak összeért az orra, különböző poharakkal a kézben. Tálcán hordták azokat, kínálva mindenkit, s ki-ki ízlése szerint le is emelt belőlük. Én csak félreálltam, egyedül közel az ajtóhoz, még mindig azt remélve, hogy majdcsak megnyílik valahol egy ajtó, és asztalhoz lehet ülni. Így én rendre elutasítottam a körülhordozott tálkákat, pedig már az italon kívül hideg felvágottak és tésztafélék is kerültek kínálásra. Szerencsém volt, hogy a fogadásra pontosan érkeztek a meghívottak, mert az elnöki pár így felszabadult, és befelé haladhatott a vendégek közé.

Az elnök éles szeme egykettőre észrevette, hogy egyedül álldogálok és hozzám lépett; „Hát Lajos? Te itt egyedül állsz?” – kérdezte mosolyogva, látván zavartságomat. „Várom, hogy majd asztalhoz ülünk, azért nem mentem tovább” – mondtam. Nagyon jóízűn nevetett és magához ölelt. „Lajos, itt nem ülünk – mondotta –, hanem állunk, s megyünk tovább és tovább mindenkit üdvözölve, közöttünk pedig hozzák az ételt és italt, hogy egymással koccinthassunk.” Ezzel két poharat vett fel egy tálcáról, és egyiket nekem adta ide az alábbi szavakkal: „Lajos! Bátran és öntudatosan mozogj itt is, mint odahaza, hiszen a ti erős támogatásokkal épül fel ez az ország.” – Ezzel tovább ment a vendégek üdvözlésére. Én pedig elfogadtam a jó tanácsot, elindultam körsétára a nagyteremben, s közben falatoztam is, ha már nincs terített asztal. Megnéztem a követeket és a pártvezetőket. Ellestem egyes szavakat, és behallgattam a vitákba. Összeütöktem Nagy Ferencsel és Kovács Béla főtitkárral. Lassan feloldódott bennem a feszültség. Mire Kiss Gergely képviselőtársammal³¹ összeakadtam – akinek szintén mellén volt az érdemrend az elhurcolásáért – már annyira egyensúlyban voltam, hogy magabiztosan üdvözöltem őt. Találkozásunk jólesett neki is, mert két kézzel fogadta üdvözlésemet, és attól kezdve együtt éltük át a fogadás további izgalmaikat, összebarátkozva a még kevésbé ismert más párti parasztképviselőkkel is.

Tanulságos volt a fogadás nagyon; az egész estét a szerénység fémjelezte. Nem volt itt monokli a vele járó „kérekalásson”-nal, a fölös parfümöt árasztó hölgyek körüludvarlása s a nagyemberek körüli eltűzött hajlongás. Jókedvűen és felszabadultan mentem haza a fogadásról a Simor utcai vendégszállásomra.

³¹ Kiss Gergely – 1945. november 4-től 1949. májusáig parlamenti képviselő. 1948 áprilisától a Kiszagdapárt titkára és a Politikai Bizottság tagja. A párt balszárnyához tartozott.

A Kisgazdapárt balszárnyának zászlóbontó kísérlete

1946 tavaszán Rákosi Mátyásnak az volt a fő óhaja, hogy a Kisgazdapárton belül alakuljon meg olyan baloldali szárny, amely majd a koalíciós pártok messzemenő támogatásával kettétörné pártunk egységét, és kiszorítaná a pártból a képviselőknek közel a felét, koalícióellenes vádak alapján. Gyomát szemelték ki erre. Pártunk két baloldali értelmiségi képviselője kapott megbízást arra, hogy jöjjenek le velem Gyomára, ahol minden vasárnap délelőtt népes gyűlés volt, és annak a keretében csináljuk meg a párt baloldali szárnyának a zászlóbontását. Az esemény híret nyomban átveszi az egész sajtó, a vezetők névsorának az ismertetésével.

Egy szombat délután karon fogott a két értelmiségi képviselő barátom, és megkérdezték tőlem, hogy lehet-e nálunk vasárnap gyűlést tartani. Szeretnének hozzánk lejönni, ha lehetne. „Boldog örömmel – feleltem nekik. – Minden vasárnap beszámoló gyűlés van, ahol a parasztság jó része ott szokott lenni. Az éjjel hazautazom, és holnap 10 órakor várunk benneteket a gyűlés színhelyén” – mondottam. Ők azonban megkértek, hogy csak reggel menjek velük, egyfelől, mert elvisznek autón, másrészt, mert útközben volna velem megbeszélni valójuk. Ehhez én jóhiszeműen hozzá is járultam. Reggel 6 órakor már a szállásomra jöttek egy szép nagy autóval, amelyben a két képviselőtársam – egyikük a Magyar Távirati Iroda vezetője – is bent ült. Hízelt nekem is az ügy – gondolván, mert még a legrangosabb sajtóképviselővel is meglephetem szűkebb hazám parasztjait. Már kívül kerültünk a pesti forgalomból, amikor képviselőtársam megszólalt: - Lajos, mi most azért megyünk veled a gyomai gyűlésre, hogy ott bejelentjük a Kisgazdapárt baloldali szárnyának a zászlóbontását, a te vezetésed alatt. A zászlóbontás után a Távirati Iroda azonnal jelenteni fogja ezt a hírt, hogy a rádió és a sajtó is közölhesse. Megdöbentett ez a közlés, és azonnal tiltakoztam ellene, mondván: „Ennek a pártnak választott vezére Nagy Ferenc. Ügvyintézője az országos pártválasztmány. Ezeknek a megkerülése nemcsak árulást jelent, hanem pártunk tagjainak arcucsapását is. Én ugyan lelkem mélyén soha sem voltam igazi kisgazda, mindig a mozgalmi munkásokkal együtt harcoltam a hatalom ellen, csak Zsilinszky Endre radikalizmusa és a Tildy Zoltán iránti szeretet sodort ide. Mint ahogy azt már Debrecenben a felszabadulás napján bejelentettem. Állítsátok meg az autót azonnal, mert én nem megyek tovább veletek!”

Heves vita, hadakozás kezdődött, míg végül sikerült kinyitnom az ajtót, és rákiáltottam a sofőrre, hogy álljon meg, mert kiugrok a kocsiból. Az megállt, és én már kívül is voltam az ajtón. Vecsésnél jártunk akkor. Elindultam Budapest felé gyalog. Távozásomat barátaim csak nézték és kiabáltak utánam, amíg a szó beérhetett. Azután bizonyára tanácskoztak, hogy mit tegyenek, mert már jó messze jártam, amikor ők is visszafelé indultak. Megkértek, hogy szálljak be hozzájuk, visszajöjnek velem ők is, ha már én nem megyek velük. Egy kissé haboztam, hogy beüljek-e hozzájuk, csak amikor láttam, hogy komolyan mondják azt, ültem be újra, azzal a kéréssel, hogy engem a Keleti-pályaudvarnál tegyenek le, hogy a legközelebbi vonattal hazautazhassam. Tiltakozás nélkül megtették ezt. Így aztán vonattal vasárnap délután egy órakor a párt-helyiségben voltam, Gyomán.

Míntha érezték volna az emberek, hogy én később vonattal fogok érkezni, mert telt házzal vártak, az ebédidő ellenére. Jólesett a kitarításuk, és én nyomban be is számoltam a parlament heti munkájáról. A zászlóbontási szándékról azonban hallgattam. Döbbenetnek

így is elég volt. Hős meg nem akartam a szemükben lenni a visszautasítással. Először rendült meg a hitem az eszmei harc tisztaságában felszabadulásunk óta.

Kedden volt a Ház ülése, amire felértem, már tömegével kínáltatta magát a sajtó az állomás csarnokában. De egy mondata sem volt az MTI-nek a gyomai zászlóbontásról. A parlament folyosóin az otthoni eseményekről beszéltek a képviselők. Egyedül Gyöngyösi János külügyminiszterünk jött oda hozzám szokatlan formában. Melegen megrázta a kezemet, mondanivalója azonban nem akadt. Arca azonban elárulta, hogy a zászlóbontás szándékáról valószínűleg tudott. A Ház ülése 10 órakor kezdődött, és eseménytelenül csendes volt. A miniszterelnök, Nagy Ferenc is fásultan foglalta el a helyét. Éreztem, hogy az ülés ideje alatt többször rám tekintett, majd az ülés szünetében úgy jött ki a folyosóra, hogy megtalálhasson. Hozzám lépett és magyarázat nélkül ennyit mondott: „Köszönöm, Lajos, amit a párt nevében tettél!” Jó, hogy a nagyok fénye vonzó, mert azonnal körülfogták őt, így magyarázkodásra sem volt szükség, sem ő, sem mások előtt. Azok is hallgattak, akik a zászlót ki akarták bontani . . .

Balatonkenese

1948. október végén érkeztünk meg Balatonkenesére az országos pártválasztmány ülésére. Sokan érkeztünk, jórészt azonban lélektelenül. A képviselők száma ugyan megcsappant az elmúlt választás idején, a választmányi tagok azonban megjelentek. Súlyosbította a helyzetet az is, hogy már nem volt közülünk programot adható vezéregyéniség. Az egyetlen, bölcs és nehéz sorsot is vállaló vezetőnk, Tildy Zoltán is elveszett, miután lemondott köztársasági elnöki tisztéről.³² Így csak Dobi István maradt egyedül, aki több volt nálunk, és így vezérünknek választottuk.³³ A régi vezetők közül majd mindenki lemondott, vagy külföldre távozott; a nyáj maradt egyedül, kevés haladó értelmiséggel.

Ez a vezérválasztás szerencsés volt, mert Dobi István nemcsak nagyon mélyről látta a dolgokat, hanem maga is onnan jött. Bölcs dolog lett volna, ha megfelelő jogkört kap a vezetéshez, többek között azért is, mert gazdag élettapasztalatán túl a haladó parasztság bizalmát is ő bírta. Őt kellett volna a munkásság vezetőjének annyi bizalommal fogadni, hogy a parasztság érdekeinek a védelmét is elláthassa. Ennek a haszna az lett volna, hogy a munkás-paraszt szövetség nemcsak jelszó, hanem gyakorlati valóság lett volna. Sajnos, Dobi István ezt a bizalmat nem kapta meg.

11 órakor nyitotta meg a választmányi ülést Dobi István elnök. Az elnökség csak formaszerű volt. Azok ültek fel az elnöki asztalhoz jórészt, akiknek lelkük mélyén a kötelezettség vagy a parasztság szolgálatának szikrája már nem élt. Dobi István beszédében visszapillantást tett a párt múltjára, nem hallgatva el gyengeségeit sem. Rámutatott arra, hogy nemcsak a párt régi programja fölött járt el az idő, hanem cselekedeteivel akadályo-

³² Tildy Zoltán 1948. július 30-án azért volt kénytelen lemondani, mert veje, Csornoky Viktor kairói magyar követ kémkedési botrányba keveredett. Hazarendelték, népbíróság elé állították, 1948. november 15-én kötél általi halálra ítélték és felakasztották.

³³ Dobi Istvánt – még a Svájcban tartózkodó Nagy Ferenc lemondása előtt két nappal – 1947. május 31-én – választotta meg a Kisgazdapárt Politikai Bizottsága pártelnökké, kinevezését később a képviselőcsoport is jóváhagyta. A választások után összehívott, 1947. szeptember 11-i nagyválasztmány megerősítette Dobit pártelnöki tisztségében.

zója is lett a széles körű fejlődési folyamatnak, amelynek a munkás-paraszt szövetségen kell alapulnia. A munkásság vezetői elérkezettnek látják arra az időt, hogy ezt a szövetséget – mindannyiunk érdekében – megteremtsek, s bevezessék a proletárdiktatúrát.

A választmányi ülésünket azért hívtuk egybe itt Balatonkenesén, hogy ezt a programot mi is elfogadjuk – mondotta. Felkérte a választmány tagjait, hogy a népünk jövőjét meghatározó folyamatban maguk is teljes erejükkel vegyék ki a részüket, hogy érdekvédelmük ily módon is kellően biztosítva legyen. Ezt követően felhívta a választmány figyelmét arra, hogy már most foglalkozni kell a paraszti termelőszövetkezetek megalkotásának gondolatával. Azzal érvelt, hogy a technikai haladás, a mezőgazdasági termelés növelése teszi szükségessé a nagyüzemi gazdálkodásra való áttérést. A szövetkezésekre nemcsak külföldön, de nálunk is szép példák vannak. Kérte a választmányt, hogy tanulmányozza a szövetkezetek kérdését, segítse elő, hogy a parasztság elinduljon ezen az úton, mert mindig jobb, ha az átszervezés formáját mi határozzuk meg, mintha ránk kényszerítik azt.

Az elnöki megnyitót szünet követte, amely alatt a pazar terítésű asztalok mellett ebédelésre került a sor, és az ingyenc ételek és italok tömegei kellették magukat. Ebéd után kezdetét vette a javaslatok feletti vita. Felszólalásra jobbra a baloldali értelmiségiek jelentkeztek. A felszólalások tartalma egyöntetűen az volt, hogy a társadalmi fejlődés, az eszmék harca Európában a háború után két irányban halad. Az egyik irány a kapitalista társadalmi rend helyreállítása felé mutat, amelynek továbbra is vele járója a kizsákmányolás és a népek leigázása. A másik út: a szocializmus megteremtése a Szovjetunió vezetésével. Mivel erre összességünk még nem elég képzett szellemileg, ez csak a diktatúra bevezetésével lehetséges. A diktatúra bevezetése nálunk is szükséges, s az eddigi koalíciós pártrendszer megszüntetéséhez vezet. Ortutay Gyula³⁴ beszédéből ki kell emelnem azt, hogy ő garanciát látott arra, hogy a parasztság lelkivilágát nem fogja sérelem érni, mert az új társadalmi rend nemcsak a tudás egész tárházát viszi le a vidéken élő nép összességéhez, hanem általános jólétet is teremt. Bognár József³⁵ messzire látó szemmel, tudományos meggyőződéssel mutatott rá a szocializmus újszerűségére és szükségszerűségére, különösen a kis nemzetek életében.

Ez a két alapgondolat érdeklődést váltott ki, még a parasztok soraiban is. Az volt a baj azonban, hogy ezek a megállapítások nem jelentettek világos útmutatást, csak általánosságok voltak a megfoghatóság érzése nélkül. Az ezeket követő felszólalások érdek-

³⁴Ortutay Gyula – etnográfus, egyetemi tanár, kisgazdapárti politikus. 1942-ben a haladó, antifasiszta erőket tömörítő Magyar Történelmi Emlékbizottság egyik megszervezője. 1943-tól a Független Kisgazdapárt tagja. 1945 januárjától a Magyar Központi Híradó Rt. (Rádió, MTI, Filmhíradó) elnöke. 1945. november 4-től kisgazdapárti képviselő; a Kisgazdapártban az értelmiségi balszárny egyik vezetője. 1946 májusától 1946. július 30-ig, majd 1947. február 28-tól a párt Politikai Bizottságának tagja. 1948 áprilisától társelnök. 1947. március 17-től vallás- és közoktatásügyi miniszter.

³⁵Bognár József – középiskolai tanár, kisgazdapárti politikus. 1943-tól a Független Kisgazdapárt tagja. 1945. augusztus 20-án beválasztották az országos vezetőség, az ún. nagyválasztmány Intéző Bizottságába. 1945. november 4-től nemzetgyűlési képviselő, egyidejűleg a Kisgazdapárt fővárosi törvényhatósági frakciójának egyik vezetője. 1947 nyaráig a Nagy Ferenc–Kovács Béla vezette centrumhoz tartozott. 1946 augusztusától a párt Politikai Bizottságának tagja. 1946. november 20-tól 1947. március 14-ig tájékoztatásügyi miniszter. 1947. július 18-tól Budapest polgármestere. 1948 áprilisától a Kisgazdapárt ügyvezető alelnöke.

telensége annyira elhervasztotta a hallgatóságot, hogy a parasztok közül még csak felszólalásra sem vállalkozott senki. Befelé nyelték el gondolataikat, amelyekből csak az arcjáték árult el annyit, hogy itt már csak kész tények vannak, így hiába minden szó. Legjobb lenne a kalapot venni és elmenni innen haza. Azok, akik nem voltak képviselők, könnyebb helyzetben voltak, nekünk azonban, akik képviselők voltunk, másként kellett cselekednünk, hiszen mi ébresztői voltunk a parasztság öntudatának, szolgálói érdekvédelmének. Ezen túl a mentelmi jog is védett bennünket, hogy példamutatóan cselekedjünk sorsdöntő kérdésekben. A szünetben buzdítottuk mi is egymást, de mindenki a másikra háritotta azt, hogy ellenezze a diktatúra elfogadását. Nekem szegezték legtöbbször a felhívást, hogy a parasztság véleményének én adjak hangot.

Ezt én nem akartam elkerülni, mert az volt a reményem, hogy a haladó törekvések nemcsak megértésre, hanem támogatásra is találjanak, s ki lehet alakítani valamiféle közös nyelvet. Szerettem volna a képviselőcsoport egyetértését is megszerezni, képviselőtársaim köréből azonban nem volt jelentkező, s az elnökség sem szorgalmazta felszólalásukat.

Végre sor került az én felszólalásomra. Beszédem elején utaltam arra, hogy akik ma már itthon vannak ebben az országban – ha még lenne is köztünk hibával terhelt ember –, azért már nem ők a felelősek, hanem az a társadalmi rend, amely olyanná nevelte őket, hogy felfelé kapaszkodni, lefelé pedig rúgni kellett a boldogulásuk érdekében. Ebben a kis területű országban, ahol csak szegénység volt, meg kell fognunk egymás kezét, hogy előbbre jussunk ahelyett, hogy bántanánk egymást.

Mi, parasztok, beletesszük a közös tarisznyába munkánk összes eredményét. Lemondunk az önzés minden formájáról, a mások kizsákmányolásáról. Vállaljuk minden törvényes eszköz megszavazását, ami a közjót segíti elő az önzéssel szemben. Csak kényszer és erőszak ne legyen, mert az nemcsak a vezetéssel szembeni bizalmat rendíti meg, hanem a termelést is lehetetlenné teszi. Ma már a parasztság el tudja fogadni a fejlettebb termelési rend bevezetését s a gépek alkalmazását. Ezek előrebocsátása után indítványozom, készítsük el egy szövetkezet tervét, és vigyük azt a parasztság elé.

Utánam nem volt a parasztok közül felszólaló, sem mellette, sem ellene. Mindenki hallgatott. Jelentkeztek azonban sorjában azok, akik a reakció felszámolását csak úgy látták biztosítottak, ha a diktatúrát szembeállítjuk vele. A szövetkezést meg nem lehet a parasztságra bízni, mert abból is csak tőkét kovácsol a maga számára – hangoztatták. Ezek a támadások megfagyasztották a vért a parasztküldöttekben. Nem lett tovább mondanivalójuk még egymásnak sem, a félelem uralkodott el rajtuk.

Másnap, pazar reggeli után, már csak záróülés volt, amelyen Dobi István elnökünk előadta, hogy pártunk – mint a parasztság legnagyobb pártja – tervezetet nyújt be a koalícióban levő többi pártokhoz, hogy a szövetkezés önként és a mi tapasztalataink alapján induljon meg Magyarországon. Ennek a hallgatólagos elfogadtatásával mintegy át is ugrott a másik ponton, amely nem sokkal később oly sok szenvedés és nyomor okozója lett, pártokra való tekintet nélkül.

Mindenki – táskájával együtt – mozgásba lendült, és sietett az állomásra, holott tudott dolog volt, hogy a vonat csak egy óra múlva indul. Már a Balaton tükre sem érdekelte a parasztokat, pedig sokan talán most látták először azt. Büntudattal készültek vissza az otthoniak közé beszámolásra.

A vonat végül is elindult. A választmányi tagok megyék szerint helyezkedtek el. Nagy zsúfoltság csak ott volt, ahol legalább egy miniszter ült. Mi a saját megyénk

képviselőinek társaságában foglaltunk helyet, amikor Dobi István elnökünk köszönt be hozzánk. Le sem ülve megkért bennünket arra, hogy dolgozzunk ki a jövő hétre egy olyan szövetkezeti tervet, amely fedi a parasztság elképzeléseit. Ezzel már el is távozott tőlünk.

Györgyi Lajos³⁶ törte meg a csendet. Előadta, hogy ő a póhalmi szövetkezést, de különösen a gépcsoportját tartja kiindulási pontnak. Ő azt nagyon jónak találja, és azt a parasztság többsége is elfogadná. Z. Nagy Ferenc³⁷ szerint ennél tovább kell menni, mert a kommunista párt ebből elvi kérdést akar csinálni, a földek teljes összevonásával, akarunk ellenére is. Éppen azért van szükség diktatúrára. Patonay Elek,³⁸ Vaszkó Mihály, Györgyi Lajos Z. Nagy mellé állt. Kovács István³⁹ pedig várakozást javasolt ahelyett, hogy elébe mennénk az eseményeknek. Végül abban állapodtunk meg, hogy a jövő héten összeállítjuk a tervezetet.

Odahaza, Gyomán, a párt kultúrtermében nagygyűlés volt. A folyó ügyek megbeszélésén túl a balatonkenesei választmányi ülés is terítékre került. Döbbenetes volt látni azt a sok-sok földművelő érdeklődő arcát, akik ott voltak a teremben. Mindenkinek az arcára volt írva az a tudat, hogy amíg az ő választottja őrhelyén áll, addig érdekei ellen nem történhet semmi rossz. Végigtekintettem soraikon, amikor a dobogóra felálltam.

Azzal kezdeném – indítottam a szót –, hogy közös szorgalmunkkal eltakarítottuk a háború romjait, talpraállítottuk a mezőgazdaságunkat, s beindítottuk az új birtokosok termelését. Nagyon sokaknak azonban még nincs otthona, és nincs igavonó állata lét-fenntartásának és termelésének a biztosítására. Ezért szereztük be a traktorokat az első hazai darabokból, és mutattunk példát az összefogás erejéből.

Ismételnem kérem mindazokat, akik már otthonnal és igaerővel rendelkeznek, hogy továbbra is legyenek segítők azoknak, akik most kezdenek, hogy mielőbb megerősödhessenek. Ezt azért is nagyon kérem, mert állami kölcsön szerzésére lehetőség egyáltalán nincs. Szívlelje ezt meg mindenki jól, de különösen az önzésre hajló emberek. Így teremthetjük meg mindnyájunk álmát, a fejlettebb mezőgazdasági életformát.

³⁶ Györgyi Lajos – 25 holdas mintagazda. 1926-tól az Orosházi Gazdai Egyesületének tagja, 1942-től elnöke. 1932-ben belépett a Független Kisgazdapártba, később az orosházi pártszervezet elnöke lett. 1944. december 21-től az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagja, 1944. november 4-től nemzetgyűlési képviselő; 1947. augusztus 31-től országgyűlési pótképviselő; 1949. január 16-án – behívás útján – ismét bekerült a parlamentbe. 1947. július 16-tól a Gazdasági Főtanács tagja. 1948 áprilisától az FKGP Politikai Bizottságának tagja. 1949 márciusában – saját kezdeményezésére – visszavonult a politikai életből. – (Györgyi Lajos levele 1981. szeptember 15.)

³⁷ Z. Nagy Ferenc – 100 holdas dévaványai birtokos paraszt. A Független Kisgazdapárt egyik megalapítója. 1932-től a Szolnok megyei szervezet pártigazgatója, 1945 áprilisától elnöke. 1945 augusztusától az Országos Földbirtokrendező Tanács tagja. 1945. november 4-től képviselő, 1947. augusztus 31-én is újjáválasztották. 1946-ban bekerült a Kisgazdapárt Politikai Bizottságába, 1947 június elejétől – Varga Béla disszidálása után – 1947. szeptember 11-ig a párt ügyvezető alelnöke.

³⁸ Patonay Elek – nagykőrösi szőlősgazda. A 30-as évektől a Független Kisgazdapárt tagja, a nagykőrösi pártszervezet egyik vezetője. 1945. november 4-től 1949 májusáig parlamenti képviselő. 1946-tól az FKGP Politikai Bizottságának tagja. A párt balszárnyához tartozott.

³⁹ Kovács István – csákberényi középparaszt, kisgazdapárti politikus. A 30-as évek közepétől a Kisgazdapárt tagja. A felszabadulás után a párt Fejér megyei szervezetének elnöke. 1945 novemberétől 1949 májusáig parlamenti képviselő. 1946-tól 1948 áprilisáig a Kisgazdapárt Politikai Bizottságának tagja.

Láttam az arcukról, hogy most nem a mindennapi gondjainknak a felsorolását várták, hanem a balatonkenesei állásfoglalásunk magyarázatait, amelyről már a lapok is hoztak tudósításokat. Rá volt írva mindenkinek az arcára a kérdés, hogy igaz-e, hogy a gazdasági tervek megvalósításához pártunk tudomásul vette a diktatúra bevezetését?

Soha nem volt ilyen nehéz arról számot adni, hogy ez valóban megtörtént, és tiltakozásként annyi sem történt, hogy fogjuk a kalapot és hazajövünk. Lesütött szemmel mondtam ezt el nekik, halálos csendben. Ők itthon nem tudták azt még, hogy az nem is olyan egyszerű dolog egy ilyen kis ország népének azt mondani, hogy „Nem!” Még inkább egy terheltnek ítélt pártnak.

Nem vádoltam meg Balatonkenesét, de nem is keltettem másban sem illúziót. Még felszólalásom sem ismertetem – igazolásomra – választóim előtt, hanem hangosan gondolkozva mentem tovább.

– Nézzétek, Barátaim! A történelem nem mindig halad tetszésünk szerint. Különösen ott nem, ahol a kisebbek felé a nagyobb nemzetek szabhatják meg az irányt. Ezek a történések sokszor nemcsak egy pártnak, hanem egy nemzetnek is tudnak okozni jóvátehetetlen károkat. Gondoljunk csak hazánk sorsára 1848-ban, a dicsőséges szabadságharc leverésére. Gondoljunk az 1914-es háborúra, vagy az 1944-es háború szörnyűségeire, amely egy tébolyult nagyhatalom nyomásának következménye volt. Egy fegyver dördült el csak a betolakodókkal szemben, a Bajcsy-Zsilinszky Endréé.

Ami Balatonkenesén történt, az nem a népünk szabadságát akarja korlátozni, hanem a munkásságnak nyújt biztosítékot a kizsákmányolással szemben. Ezért fogadta el a választmány is a szövetkezés gondolatát az általunk megjelölt formában. Látni és érezni lehetett, hogy a beszámoló nem keltett megnyugvást. Csak úgy zúdultak felém az ellenvetések. Ez csak jogszűkítést eredményezhet! Kellett minket valaha a többtermelésre készíteni? Még a golyók süvöltése mellett is vetettünk búzát! A kizsákmányolás ellenszere pedig nem a parancsuralom, hanem a fokozatos adó bevezetése. A szövetkezés idejét és formáját meg csak bízzák mireánk! Mi tudjuk, hogy számunkra mi a jobb stb.

Vihar múlásával Kun József⁴⁰ emelkedett szólásra. Azzal kezdte, hogy nem szabad a kérdéseket mindjárt elítélni, hanem vizsgáljuk meg azokat jól. Ha ez a kezdeményezés meggyőzéssel párosul, akkor annak mi is nyugodtan elébe mehetünk a termelés és az értékesítés minden vonalán. Hiszen tudat alatt mi már évek óta ezt csináljuk, szép eredményekkel. Legyen már egyszer vége annak a felfele kapaszkodásnak és lefele való rúgásnak, amely újabb darab föld megszerzését jelenthetné, abban a reményben, hogy később azt neki díjazásért dolgozzák meg. Erre senki se számítson ezután.

Nem mondom, hogy ez a józan érv meggyőzte volna a földművelőket, de hatása alatt elült a vihar az egész teremben. Felhasználva a szünetet, lezártam a vitát azzal, hogy nyugodjanak meg, eddigi bizalmukkal nem fogok visszaélni. Ha a balatonkenesei állásfoglalás veszélyeztetné az általuk óhajtott életformát, én nem leszek érdeküknek az árulója. A képviselői mandátumról lemondva visszajövök újra velük a közös sorsot vállalni.

Bejelentésemet kínos csend követte. Ekkor ők még nem gondoltak arra, hogy én már ilyen közel kerültem ehhez az elhatározáshoz.

⁴⁰Kun József – 16 holdas középparaszt. 1935-től tagja a Kisgazdapártnak. (Rác Lajos levele, 1981. szept. 4.)

1949. január 28-án Budapestre utaztam, hogy a szövetkezeti tervezetet kidolgozzuk. A központunkban elég zajos volt az élet, de egyben bizalmatlanságot keltő is. Sok volt az idegen és a minden iránt érdeklődő ember, azok viszont kevesen, akik hivatva lettek volna a tervezet kidolgozására. Akik ott voltak, azok is inkább kerülték egymást ahelyett, hogy munkához láttak volna.

Jó késve érkezett meg Dobi István is. Fejbiccentéssel üdvözölte a jelenlevőket, és bevonult fogadószobájába. Nem sokkal utána szétfutott a hír, hogy elnökünk már Rákosi Mátyástól jött, aki felelősségre vonta őt, hogy Balatonkenesén miért foglalkoztunk a szövetkezeti kérdéssel. A szövetkezeti forma megteremtése a munkáspárt feladata lesz, és annak a tervezetét mi készítjük el, mondta Rákosi. Azonnal állítsa le az előkészületeket pártjában – fűzte hozzá. Ezért volt olyan rideg velünk szemben is Dobi István. Tudtuk azt már tapasztalatból mindannyian, hogy amit vagy akit Rákosi Mátyás nem tűr, annak félre kell állnia. Ezt éreztem én is, amikor bolyongtam a nagyteremben az emberáradat között, akiknek a nagy része szintén az elnökkel akart beszélni. Egy óra körül fogadott engem az elnök. Szomorúan közölte velem, hogy az általunk tervezett szövetkezésből nem lehet semmi – mondta neki Rákosi Mátyás. Azt majd ők csinálják meg, a jobbmódú parasztság likvidálása mellett. Nekünk meg támogatnunk kell. „Így áll a helyzet, Lajos” – mondta.

– Elnökünk – vettem át a szót. – Én otthon beszámolót tartottam választóim előtt a balatonkenesei döntésről, valamint a paraszti sors várható alakulásáról, s egy egységes szövetkezeti forma megindításáról, a parasztság álláspontjának figyelembevételével. Az otthoniak szerint az csak az árulásunkat takarja, hogy igazolást nyerjünk továbbra is a hatalom büvkörében való sütkérezésre. A diktatúra elfogadása Balatonkenesén eldöntötte a parasztság sorsát, megkérdése nélkül. Neked is azt üzenik, hogy most már bezárhatjuk a Semmelweis utca kapuit.

Az üzenet nagyon lesújtotta, és csak ennyit mondott keservében: – Mondd meg nekik, ez a kis nemzetnek sorsa a nagy átalakulások korszakában, és ez elől a vezetés kitérni nem tud úgy, ahogy azt lent gondolják az emberek, hanem mennünk kell tovább.

Ezt magam is éreztem, mégis azt feleltem rá; „Azt, hogy a sorsunk meghatározásából kikapcsoljuk őket és azt ígérjük, hogy jobb jön a számukra, ezt még vállalni lehetne beleegyezésük nélkül is. De amikor ez az általános nyomort teremti meg, hosszú évekre, így az kegyetlenség egy szegény, szorgalmas néppel szemben. Hogy is lehetne valamilyes jólétet fenntartani, a termelés zavartalansága és állami támogatás nélkül? Az pedig nincs! Itt vannak az új földtulajdonosok, akik már megizlelték az enyém fogalmát a függetlenség érzésével együtt. Ez egy olyan szövetkezési forma, amelybe majd a földművelő beadja a földjét és állatait, s ahol még hely és takarmány nincs, és az árkérdésbe sem szólhat bele. Nincs érdekvédelme, nincs szociális és aggkori biztosítása. Biztosításának még csak az ígérete sincs meg. Lehet ennél keservesebb érzés? Hozzáteve azt, hogy ők eddig is – irányítás nélkül – három év alatt tele termelték árúval a piacokat a semmiből indulva. Ifjú korunk óta vállaltuk az üldözés minden formáját a munkásság legjobbjaival együtt, azzal a szent hittel, hogy ha egyszer szabad lehet majd népünk, minden becsületes dolgozónak megőrizzük azt a hitét, hogy félelem nélkül élhessen és cselekedhessen.

Kedves Elnökünk! A tőled kapott információ ezt a hitet törte bennem össze végérvényesen. Elveszett a reményem nemcsak Póhalmon, hanem egy demokratikus rend megteremtésében is! Nem tehetek mást, mint visszamenni azok közé, ahonnan jöttem.

Vedd át tőlem a mandátumot lemondó levelemmel együtt.” Reszkető kézzel nyújtottam a lemondást, és ezt hosszabb szünet követte. Végül kezét nyújtottam neki és elköszöntem.

A mandátum átvételekor Dobi István a következőket mondta: „Lajos, az indoklásod igaz. Így, bármennyire rosszul is érint ez, nem próbállak visszatartani. Csak azt kérem tőled, a jövőben is légy szorgalmas dolgozója az országnak. Ha nehézségeid támadnának, keressél fel a jövőben is.” Megölelt, és könnyekkel telt szemekkel köszönt el tőlem.

Én is felindult lehettem, mert mindenki engem nézett, amikor kijöttem a fogadásról. Az ott lévő barátaimtól meleg kézzorítással köszöntem el, és még azon éjjel elutaztam haza, földművelő társaim közé. Másnap reggel azonnal a pártunk székházába mentem, ahol kértem a vezetőket, hogy estére hívják össze az elérhető tagokat, fontos bejelentést kell tennem. Azzal hazamentem.

Este már elég sokan vártak a teremben. Mindenki érezte, hogy a vasárnapi vitának is része volt a meghívásban. Csend ülte meg a termet az érkezésem pillanatában. Azt azonban még nem tudták, hogy az a vihar engem közülök visszavonhatatlanul kisodort.

Szívélyesen köszöntöttem és megkértem őket, hogy a mondanivalómat gondolkozva kövessék, és utána vitát ne rendezzenek. Úgy mentem el Balatonkenesére – kezdtem a beszédet –, hogy ott képviselő társaimmal javaslatot teszünk, hogy az irányított rendszer elfogadásáért cserében kapjon a parasztság biztosítékot arra, hogy a termelőszövetkezeteket mi szervezhessük meg, a parasztság támogatásával, az általa választott vezetők irányítása mellett s erőszakmentesen. Úgy véltük, hogy ezt majd a parasztság el is fogadja, saját maga és a többtermelés érdekében. Mentünk a kérdés elébe azért is, mert a múlton okulva jobbnak ítéltük meg a fejlődést olyan szövetkezetek életrehívásával, amely a gépeket már a boldogulás eszközeként, saját területén használja fel. Úgy véltük, hogy a munkásság vezetői is megértik ezt a formát, és el is fogadják a nagyobb siker érdekében. Sajnálattal kell bejelentenem, hogy ezt a kérésünket Rákosi Mátyás ridegen elutasította, kijelentvén, hogy a termelőszövetkezetek szervezése a munkáspárt feladata lesz, az összes pártok megszűnése után.

Mivel ezzel a formával én sem értettem egyet, ti meg még az általunk javasolt formát is soknak ítéltétek, nem maradt más a számomra, mint lemondani és visszajönni közétek. Nem tehettem mást. Ez a lépésem nemcsak a közéletből zárt ki, hanem még a veletek való érintkezést is lehetetlenné teszi végérvényesen.

Egyidejűleg bejelentem még azt is, hogy a pártok megszűnése nyomán új képviselőválasztások lesznek, egységes listán, amelyen a jelöltek kiválasztása a Népfront keretében történik.

Mély csend fogadta a beszámolót, nem volt hozzá senkinek egy szava sem, sem tiltakozó, sem helyeslő formában. Hallgatott mindenki, és sorsára gondolt reményvesztetten. Kun József jegyzett meg annyit, hogy ezt a félretolást nem lett volna szabad megtenni.

Az itthonlét második napja számomra azzal kezdődött, hogy megjelent a lakásomon egy hosszú bőrkabátos fiatalember, azzal a köszönés nélküli kérdéssel: „Maga az a Rác Lajos, aki képviselő volt és lemondott?”

„Igen” – feleltem én.

„Figyelmeztetem önt arra, hogy a mai naptól kezdve a közélet minden területéről vonuljon vissza. Csoportosulásban részt ne vegyen, politikai nyilatkozatot ne tegyen, személyes szabadsága érdekében! Megértette? Vegye tudomásul, hogy e perctől fogva minden lépését figyelemmel kísérjük, és annak megfelelően kezeljük önt!” Ezzel futó köszönés mellett magamra hagyott gondolataimmal.

Előre tudtam, hogy ez így lesz. Hiszen már ezt megelőzően is megfigyelés alatt voltam budapesti tartózkodásom idején. Kezdetét vette a felszabadulás előtti életem folytatása, más változatban. Nem mentem többé a pártba, hanem a kis földünk munkálatát vettem át.